

PESTEN I AALBORG 1602

Af C. Klitgaard.

Efter en overordentlig streng Vinter 1599 opstod der i August 1601 ved Smitte fra de vendiske Stæder, der udførte Korn til København, en meget ondartet Pestsygdhed, som bortrev imellem 1/3 og 1/4 af denne Bys Indbyggere, nemlig ca. 8000, og i de følgende Aar indtil 1603 udbredte Sygdommen sig til Land og By i hele Danmark og det øvrige Norden, og særlig var den haard ved Jylland. Det har ikke kunnet konstateres af hvad Art, Sygdommen var, men den kaldtes den »hvide Pest«, vel i Modsætning til den sorte Død, der affolkede Landet omkring 1350, og Dr. Mansa er mest tilbøjelig til at tro, at det var en ved Misvækst og Urenlighed fremkaldt Hungertyfus med Blodgang¹⁾. At Befolkningen brugte allehaande Midler, derunder vel navnlig overnaturlige »Kunster«, for at bekæmpe Sygdommen, siger sig selv, og vi ser, at Christian IV som Svar paa en Indberetning fra Lensmanden Ulrik Sandberg paa Lundenæs 11. Feb. 1604 skriver, at da der »for nogen Tid siden i den sidste farlige Pestilens skal være begravet et levende Barn«, og Ulrik Sandberg har begæret at faa at vide, hvorledes han skal forholde sig med dem, som har begaaet denne Gerning, da skal han rejse Tiltale ved Retten mod de paagældende Personer og tage Dom i Sagen, men forinden han lader den eksekvere, indsende den til Kancelliet, hvorefter han skal faa nærmere Besked²⁾. 7. Aug. 1604 skrev Kongen atter til Lensmanden, at da han efter Kongens Befaling har ladet en Kvinde der i Lenet, som har begravet et af sine Børn levende i Jorden og saaledes ombragt det, forfølge til Dom, og hun er blevet dømt til Stejle og Hjul, har Kongen bevilget, at hun maa blive straffet paa sin Hals og blive henrettet med Sværd, og han skulde derfor ved første Lejlighed lade hende ske sin Ret³⁾.

I Foraaret 1602 naaede Pestilensen Aalborg, der da var Kongerigets næststørste By, og hvortil og hvorfra der var stor Skibsfart. Det vides ikke, hvor Smitten kom fra, men de sanitære Forhold i Aalborg med de gennemstrømmende Aaer, der brugtes baade til Vandforsyning og til Afløb for Spildevand fra Latriner, Feldberedere, Slagtere o. s. v., var i høj Grad befordrende for epidemiske Sygdomme. Byen havde da næppe forvundet Følgerne af en Epidemi, som i Juni Maaned 1592 var begyndt i Vor Frue Sogn, hvor Præsten Hans Ibsen døde 25. Juli, og som medførte, at mange Lig maatte begraves paa Byens Bekostning,

¹⁾ F. V. Mansa: »Bidrag til Folkesygdommenes Historie«, S. 256 ff.

²⁾ Kancelliets Brevb. 1604, S. 127 f.

³⁾ a. St. S. 180 f.

i Budolfi Sogn døde saaledes 430 Personer, vel 10 pCt. af Byens Indbyggere⁴⁾). Den nye Pestilens ramte Byen med stor Heftighed og bredte sig videre om. Kristen Sørensen Testrup fortæller i sin »Rinds Herreds Krønike«⁵⁾, at »1602 var der stor Pestilense her i Jylland, saa at en stor Del af Folkene hendøde, og begyndte samme først i Østerbølle; da en Hob unge Folk i Bygsæd var samlet i en Lade at drive deres Spil om Natten, saa nogle, at der kom som et Hjul med Ild udi fra Kirken og til samme Lade, og da han (∴: *Hjulet*) kom ind i Laden, syntes de, at han var som en Buk, der hoppede paa 3 Ben, og ham kalder de Hel, og var da en Del af Folkene syge om Morgenen, og var samme Hel⁶⁾ et brugeligt Ord her i Landet, som man kan bemærke fra de hedenske Tider af og er endnu brugeligt, og er det mærkeligt, som jeg af gamle Folk har hørt fortælle, at i samme store Død kunde de vise Hel fra en By til en anden, og at han lod sig se i Skikkelse som en hvid Hest, saadan Overtro var da gængs.«

Det ses ikke af Aalborgs Bygmester (∴: Kæmner) Jens Madsen Mumgaards Regnskaber for 1602, hvornaar Begravelserne af Fattige paa Byens Bekostning begyndte, om det var før eller efter, det internationale Pinsemarked, der havde afløst det berømte Skanør Marked ved Falsterbo, fandt Sted; men antagelig var det før – omkring 1. Maj –, og Farsoten synes ikke at have faaet Folk til at holde sig borte fra Markedet, hvad vel skyldes, at epidemiske Sygdomme i Datiden var saa udbredt i alle Lande. Vi ser i hvert Fald af Aalborgs Regnskaber, at der 1602 kom Markedsfolk fra Amsterdam (4), Braunschweig (1), Danzig (3), Engand (1), Hamburg (3), Köln (1), Lübeck (27), Lüneburg (1), Malmø (3), Nyrnberg (1), Rostock (2), Skotland (1), Stralsund (1), Vlieland (1), Westfalen (1), Wismar (3), Norge (12) og Sverige (inkl. de daværende dansk-norske Provinser 21) og desuden fra de fleste indenlandske Byer, bl. a. Viborg (10), København (8) og Flensborg (7)⁷⁾.

Da Pesten kom til Aalborg, maaske snarest i Form af Dysenteri med Blodgang, idet Døden paafølgte hurtigere, end den vist gjorde ved Petecchialtyfus (Hungertyfus), indsaa Byens Magistrat sikkert, at der maatte gøres noget mod Urenligheden i Gader og Gaarde. Vi ser det af, at der fra Latinskolen, der da var i en nylig ombygget Fløj af Helligaandsklosteret (nu Stiftshospitalet), paa Byens Bekostning 1602 af Bønderne i Hasseris blev bortkørt 278 Læs »Mog« fra Skolegaarden samtidigt med, at den planeredes med 2 Læs Fyld. Der sattes nyt Plankeværk om den, og der fyldtes op med 150 Læs Sand uden for den. Ogsaa

⁴⁾ Chr. Stephensens Aarvog; Jyske Saml. V, 75.

⁵⁾ Jfr. Jyske Saml. II, 3.

⁶⁾ Jfr. Helspotter = Ligpletter.

⁷⁾ Markedets Stortid var da allerede endt o. 1585.

fra Raadhuset og Maren Turisgade bortkørtes 32 Læs »Mog«, fra Kød-boderne 64 Læs^{*)}) og fra den øvrige By 595 Læs af samme Vare. Al Bortkørselen besørgetes af Hasserisboerne for 1/2 Skilling pr. Læs, og de har utvivlsomt faaet deres Jorder godt gødet.

Det første Lig, som blev begravet paa Byens Regning, var af en Dreng, som Fødderne var blevet savet af paa Sygestuen, og som blev begravet i Ligkiste paa *Sygestue-Kirkegaarden*, ved Helligaandsklosterets Kirkegaard. De følgende Lig blev begravet paa den nye Kirkegaard, og de sidste 45 Lig af Fattige blev jordet paa *St. Jørgens Kirkegaard*, vel fordi den anden var blevet overfyldt af Grave. For Mads Graver ved den nye Kirkegaard var det en gylden Tid, idet han kastede 133 Grave, medens hans Kollega Christen Graver ved *St. Jørgens Kirkegaard* maatte nøjes med 45. En stor Del af Befordringen af Lig til Kirkegaarden besørgetes af Folk fra Nørholm Sogn for knapt 4 Skill. pr. Stk; de øvrige Lig blev befordret paa en tohjulet Kærre, som Magistraten lod lave til dette Brug. Til at begynde med kom hvert Lig i sin Grav, men saa begyndte man at lægge to Lig i samme Grav, og derefter steg Fællesgravene, eftersom Pesten tiltog i Sommerens Løb, saa man naaede op til 11–12 Lig i hver Grav, og der jordedes ialt 1021 Lig i 178 Grave.

I Begyndelsen blev Ligene af Fattigfolk ogsaa svøbt ind i et Stof »Perklin«, inden de jordedes, thi der ses at være indkøbt 48½ Alen à 3 Skilling af Stoffet, og Nørholm Mænd fik Traad for 2 Skill. til Lig, som skulde klædes, men senere nøjedes man med at købe et Sengeklæde til 14 Skill. til at hylle over Ligene, naar de paa Kærren blev kørt til Kirkegaarden.

Graveren har i sin Opgørelse ofte noteret, hvor Ligene stammede fra, og det er et trist Billede, han opruller, men det maa jo erindres, at det udelukkende er Lig af Fattigfolk, der omhandles. Det vides ikke, hvor haard Pesten var ved de mere velstillede Borgere, hvis Boer selv kunde sørge for Jordefærden, men utvivlsom døde der ogsaa mange af dem, idet der 1602–04 kom usædvanligt mange ny Borgere til Byen. Blandt de først begravede var »Store Peder, som døde i Fattigfolks Hus«, og derefter følger »en, som døde ved Sandvadet og en i en Kaag«. Saa hører vi videre: En i Fattighuset, en i Lisbet Poppes Hus, en i Fattighuset, 1 i Kokvad^{*)}), en udenfor Jakob Tilbereders Dør, en i en Kaag; fire, som laa døde ved Hans Borthuses, Eline Bonsaches, i Jomfru Anegade og i Jens Kottis Gade; to hos Raadmand Peder Lauridsens, to laa døde paa Gaden, en laa død i Skolegaarden, ni laa døde ude forskellige Steder, fire laa døde paa Gaden eller under

^{*)} Her blev givet 2 Halsjern, og Stadstjeneren fik 4 Mark for at holde Vagt under Pinsemarkedet — vel for at forebygge Urenlighed.

^{*)} Nu Katteval, kak = skidden.

»Skruer« 3: Halvtage; en laa død hos Jens Kottis, en Kvinde laa død paa Hasseris Mark, to laa døde i Anders Skræders Gyde og en i Jens Kottis, seks laa døde paa Gaden og under »Skruer«, 2 laa døde paa Gaderne o. s. v.

Nørholmfolkene fik ogsaa 1½ Mark for at føre syge Fattigfolk af Gaderne op til de fattiges Lade og 1 Mark for at føre nogle Fattigfolk, der havde ligget paa Gaderne i to Dage, til Fattighuset og Laden, alt efter Borgmesterens Ordre. Det synes næsten, som om der ogsaa har været Sygdom blandt Dyrene, thi først fik Rakkerne 2 Skill. for at fjerne et dødt Svin og en død Kat fra Gaderne og derefter 9 Skill. for 9 Svin, »som han tog paa Gaderne«, og endelig 4 Skill. for 2 døde Svin, 1 død Hund og en død Kat, som laa paa Gaderne. Og om Efteraaret, da Pesten var ophørt, fik han 2½ Mark for at rense to Lader, i hvilke der havde ligget syge Fattigfolk, samt for at gøre rent ved Østeraa og under »Skruerne«. Ialt kostede fattige Folks Transport og Begravelse Byen ca. 211 Rdl., et i hin Tid betydeligt Beløb.

Det ligger nær at antage, at det var fra Aalborg, at Pesten 1602 bredte sig ud over Nordjylland, selv om den ogsaa rasede i Vejle, Holstebro, Mariager Kloster Len og vist over hele Jylland 1603, og det ses, at meget Jordegods stod øde i de følgende Aar som Følge af Affolkningen.

10. Juli 1602 døde Præsten Niels Jensen Bang i Mosbjerg af Pest, 3. Aug. s. A. Hans Olufsen Rafn, Kapellan ved Budolfi Kirke i Aalborg¹⁰⁾; 1603 Præsten Peder Andersen Wraa i Aasted, 9. Sep. 1602 Præsten Peder Lauridsen i Kyttrup, 1602 Præsten Peder Jensen i Ørløs og 1603 hans Eftermand Anders Mouritsen, om hvem det siges, at han paa Grund af Pesten selv maatte hjælpe til at jordfæste de døde; 21. Okt. 1602 døde Præsten Anders Bertelsen i Jelstrup og 1603 Hr. Daniel Olufsen Chrysostomus i Hjøring. Fra denne By hører vi ogsaa, at Niels Nielsen Rød med Hustru og Børn alle døde i den store Pest¹¹⁾. Hverken i Aalborg eller Hjøring glemtes det store Mandefald 1602–03 i Hast, endnu 1631 hedder det i Hjøring »4 eller 5 Aar efter Døden, som regerede 1602¹²⁾«, og i Aalborg døde vel nok omtrent en Fjerdedel af Indbyggerne.

¹⁰⁾ Chr. Stephsens Aarvog.

¹¹⁾ Hjøring Tingbog 11. Juni og 6. Aug. 1650.

¹²⁾ a. St. 6. Sept. 1631.